

Lesz-e az afgán mazsolából szőlő?

Az afgánok előszeretettel beszélnek szóképekben, magukba szívják a népi bölcsességet, idézik régi közmondásaikat, hogy érzékeltessék a (mindenkori) jelenhez való viszonyukat. Persze ha léteznének odahaza afgánok, és ha volnának éppen stabil helyzetek. Ahhoz, hogy a mindmáig ható múltjukat áttekintsük, vissza kell lapozni a történelmükbe.

Mába erő „őstörténet”

Általános felfogás szerint akkor lesz valaki afgán, ha kezébe kapja az útlevelét és átlépi az országhatárt. Újólág ezt a tálib hatalom, a régiú Afغانisztáni Iszlám Emirátus ismét lehetővé tette, a súlyosbodó ellátási gondok miatt. De addig a közép-ázsiai államban mindenki pastunnak (és nem pastunak, az a nyelve), tádzsiknak, hazarának, üzbégnek vagy tucatnyi más nemzeti kisebbség képviselőjének tartja a másikat.

A nemzetiségi, nyelvi, vallási, törzsi stb. hovatartozás alapvető különbségtétel abban a mesterségesen kreált országban, amelyet csupán 1747-ben – a többi hadúr legyűrése, a hűbérbirodalmak egyesülése révén – alapított meg Ahmad Sah Durrani pastun uralkodó. Így a királyság 1973-as megdöntéséig ennek a törzsszövetségnek a képviselői vívták egymással nem ritkán véres belharcaikat a Durrani-dinasztia trónjáért. (Valójában ezután az uralkodó pastun etnikum nevezte magát „afgánnak”).

A két hivatalos államnyelv közül a legtöbb kisebbség a perzsa afgán dialektusát, a darit beszéli (a 40 milliós összlakosság több mint háromnegyede), míg alig fele pastun nyelven érteti meg magát. A kisebb népcsoportok persze többé-kevésbé megőrizték saját ősi nyelvüket. Bonyolítja az összetett népeség sokszínűségét, hogy a harmadik legnagyobb etnikum, a mongol-türk eredetű hazarák mindmáig ragaszkodnak az iszlám síita ágához, míg a többség szunnita. Ez a hagyományosan a társadalom elnyomottjainak tekintett népcsoport így vallási hovatartozása miatt (ezért feltételezett Irán-szimpatiaja okán) a terrorcselekmények – például a szélsőséges szunnita „Iszlám Állam” akcióinak – legfőbb célpontja.

Bár Afغانisztánt 1747 óta modern államként emlegetik, ez a titulus mindmáig erős túlzásnak mondható. Elég az egykori legendás selyemúton erre járó néhai kutatók, például a Kabulban elhunyt és itt eltemetett Stein Aurél vagy éppen Vámbéry Ármin írásait olvasni, ezek híven tükrözik az itt változatlan középkori állapotokat.

A 19. századtól számíthatjuk a Rudyard Kipling által Nagy Játzmának nevezett, a közép-keleti érdekérvényesítésért folyó nagyhatalmi ádáz tusát. Afغانisztán északról a dél felé előrenyomuló cári Oroszország, délkeletről pedig a Brit Birodalom nyomása között órlódott. „Országom olyan, akár egy kecske

két oroszlán közt, vagy mint egy búzaszem a két hatalmas malomkő között” – írta memoárjában az akkori uralkodó.

A nemzetközi alkufolyamatoknak megfelelően nagyjából ekkor, 1887 és 1895 között születtek meg a mai Afganisztán államhatárai. Északon az Oxus, vagyis Amu Darja folyó választotta el a bukhari orosz protektorátust az olykor erre leselkedő brit csapatoktól. Északkeleten kialakították a Vakhan-folyosót, egy keskeny, a ma forrongó kínai Hszincsiang tartománnyal közös, alig 76 kilométernyi határt, hogy ezen a szakaszon is mintegy ütközőövet teremtsenek az északról és délkelet felől nyomuló nagyhatalmak között.

A britek korábban háromszor próbálták indiai gyarmatukat erőnek erejével Afganisztán felé bővíteni, az oroszok is nyomást gyakoroltak rájuk. A brit csapatok mindháromszor súlyos vereséget szenvedtek. A külföldi betolakodók ellen akkor is összefogó afgánok rendre kiverték őket ősi földjükről. A (történelmi haladástól is) független Afganisztán mindmáig megmaradt.

Az ország keleten és délen Sir Mortimer Durand brit „főúr” által 1893-ban mesterségesen meghúzott határvonala azonos nyelvet beszélő, azonos vallású, azonos etnikumú népcsoportokat, a pastunokat metszette ketté. Ezt a „mi Trianonunkra” emlékeztető törésvonalat a legkülönbözőbb kabuli kormányok azóta sem ismerik el hivatalos – immár afgán–pakisztáni – államhatárnak. A Brit India szétdarabolásakor kreált Pakisztánban, ahol mindmáig él egy „Nagy Pastunisztán” létrehozása miatti aggodalom, ma is jó két-

szer annyi pastun él, mint az afgán szomszédvárban. Soha be nem hegedő sebek.

Birodalmak temetője

A közép-ázsiai monarchia idején a társadalom és a gazdaság is erősen megőrizte régmúltbeli feudális örökségét. Például csak az utolsó király, Zahir Sah uralma idején elfogadott 1964-es alkotmány tette lehetővé a pártok alakítását.

Ekkor született az a baloldali, soknemzetiségű Afganisztáni Népi Demokratikus Párt, amely a királyságot megdőntő Daud herceg – mellesleg az uralkodó unokatestvére és egyben sógora – 1973-as puccsánál asszisztált, majd az őt likvidáló 1978-as „áprilisi forradalom” főszereplője lett. De ne szaladjunk ennyire előre. Egyébként a pártokkal időközben ismét adós a modernitástól újra elszakadó Afganisztán.

A hadak útján fekvő közép-ázsiai állam szuverenitásán akkor esett megint jelentős csorba, amikor 1979-ben a Szovjetunió fegyveres erői próbáltak – mifelénk is jól ismert – „testvéri segítséget” nyújtani az általuk támogatott afgán baloldali párt kudarcos társadalomátalakító kísérletének. Mindhiába. Az örök rivális Pakisztánból kiinduló, az ottani titkosszolgálatok támogatta mudzsáhed csoportok, intenzív nyugati (mindenekelőtt amerikai) fegyverellátással szorongatták a belső frakciós küzdelmeiktől terhelt balos rezsimet.

Alig tíz év után, mintegy a szovjet szétesés előfutáraként a Vörös Hadsereg kontingense kénytelen volt visszavonulni. Azóta emlegetik Afganisztánt a birodalmak temetőjeként. Pedig még hátravolt egy

véres polgárháború a felülkerekedő mudzsáhed frakciók között, majd 1996 és 2001 között a szélsőséges tálibok első rémuralma.

Ekkor a radikális iszlamisták megnyitották országukat a még szélsőségesebb dzsihadista szerveződések (mint például a terrorcselekményekkel terhelt al-Káida) előtt. A bebocsátott új szövetségesek innen szervezhetők meg Oszama bin-Láden vezetésével a különböző nyugati célpontok, mindenekelőtt a New York-i ikertornyok elleni akciósorozatot.

A bosszú nem maradt el. „Ellentámadása” során az amerikaiak vezette koalíció elsöpörte a tálib rendszert, és visszaszorította szülőhelyére, Pakisztánba. Ekkortól újabb – ezúttal nyugati típusú társadalmi modell – átplántására tettek kísérletet. A béke megteremtésére, majd a tartományok újjáépítésére a jelek szerint csakis a nyugati katonai jelenlét jelenthetett garanciát (benne később több száz magyar katonával). Kevés sikerrel.

A szomszédvárból újjáéledő tálibok „megörökölt” amerikai fegyvereket is az új benyomuló koalíció ellen fordították. A demokratikusnak vélt kabuli rendszer képtelen volt megszervezni magát. A nyugati pénzekből fenntartott Hamid Karzai, majd Abdul Gani vezette kormányzat nemcsak korruptnak bizonyult, hanem a fokozatosan fölerősített biztonsági erők fenntartására is képtelen volt.

Az áldozatok száma (köztük természetesen a kormánycsapatokat segítő nyugati erőké is) egyre nőtt. Az elődeitől eltérő, ki- és beszámíthatatlan külpolitikát folytató Trump-kormány 2020 kora tavaszán bejelentette, hogy kivonja összes

csapatát a megnyerhetetlen háborúból. A katarai Dohában megalkudott a tálibok mérsékeltabb képviselőivel, anélkül, hogy a radikálisok által Amerika bábjaként elítélt kabuli kormányzövetségeiket bevonták volna a tárgyalásokba. A Trumpék helyére lépő Biden-adminisztráció aztán tavaly nyáron kissé elhamarkodottan nekilátott a sietős levonulásnak. (Ez természetesen egyet jelentett az összes szövetséges külföldi erő hazatérésével.)

A szovjetek sugallta „forradalmasító” eszmék gyakorlatilag éppúgy elhaltak az afgán ugaron, mint a nyugati típusú demokrácia elültetésének meddő kísérlete. Így értünk a mába. A malomkövek megmaradtak, de a búzaszemek fogytán!

Ne bízd a farkasra,

hogya a nyájadra vigyázzon!

A fokozatosan előretörő tálibok bedarálták az országot, majd augusztus idusán puska lövés nélkül elfoglalták Kabult. Abdul Gani előző elnök sietve az Emírségekbe távozott. Csupán a töredéknyi Pandzsír-völgyben maradt némi fegyveres ellenállás, amely azóta is alig hallat magáról.

A hatalomba visszatért radikális iszlamisták igyekeztek szebbik arcukat mutatni a társadalom – és főleg a külvilág – felé. Ígértek fűt-fát, a korrupció fölszámolását, gazdasági fölemelkedést, sőt korábbi terrorjukat fölülrva az emberi jogok betartását. Ám az amerikai kihátrálás korántsem járt együtt az új kabuli rezsím hitelesítésével. Sőt, a nyugatiak nemhogy hiteket nem adnak a táliboknak, hanem például az Afgán Központi Bank Washingtonban őrzött 9,4 milliárd dollárra becsült devizakészletét is befagyasztották.

A tálibok hatalomra jutása óta eltelt fél esztendőben a helyzet dráma-ira fordult. Hiszen elapadtak a segélycsapok, amelyek a Nyugat-barát rendszer közkiadásainak háromnegyedét adták. Az afgán gazdaság mintegy felére töpörödött.

Szegény embert az ág is húzza: az amúgy is sivár, hegyvidékes, kevés termőterülettel rendelkező országot évtizedek óta a legsúlyosabb aszály is sújtja. A vidéki lakosság jelentős része kénytelen volt parlagon hagyni, sőt elhagyni földjeit. A tálibok elől menekülők láttán a szomszédos országok, hol átmenetileg, hol tartósan, lezárták határukat. Akadok a városok, köztük az ötmillióra duzzadt Kabul ellátása. Az árak az egekbe szöktek. Akkor a pénzromlás, hogy még a helyi valutával, afgánival bőven rendelkező cégeknek sem érdemes azt jelenlegi árfolyamon dollárra váltani, így import-szükségeiket sem tudják fedezni.

Az ENSZ is megkongatta a vészharangokat – a legnagyobb humanitárius katasztrófától tartanak. A világszervezet becslései szerint eddig soha nem látott országsegélyre, több mint ötmilliárd dollár lenne szükség csak ahhoz, hogy lélegeztetőgépen tartsák a legyengült, éhező szervezetet. Ebből 4,4 milliárd kellene az afgán nép élelmiszer- és egészségügyi ellátásának biztosításához, további 623 millió pedig a menekültek istápolására.

Ha ezek az erőfeszítések kudarcba fulladnak, az ENSZ menekültügyi főbiztosa, Filippo Grandi azzal riogat, hogy „jövőre már 10 milliárd dollárt kellene összekérezniük”. A nyugati fővárosokban tartós a fontolgatás: hogyan lehet humanitárius adományaikat-támogatásukat a tálib kormányzat legitimálása nélkül és azt a segélyek elosztásából kiszorítva eljuttatni a rászorulókhöz. Csordogál a gyorssegély, de legalább olyan gyorsan szorul

al a hurok. A legóvatosabb becslések szerint 12,5 millió afgán nem jut normális élelmiszer-ellátáshoz. Riasztóbb adatok szerint az afgánok túlnyomó része tartósan alultáplált. Csak az idén legalább 4,7 millió lehet az éhhalálra ítélték száma. A gyermekek állapota kétségbeejtő.

És minderre ráakódik a koronavírus pusztítása. Sokan maradnak távol munkahelyüktől – ha még van. Az utóbbi időben, pénzszűkében, a tálib kormány is olyan kényszerintézkedést hozott, hogy országszerte mintegy negyvenezer közalkalmazottat tíz kiló gabonával csábítson vissza a létfontosságú intézményekbe. Ennek átmeneti terményfedezetét még az előző kormánynek nyújtott indiai támogatás biztosítaná – igencsak záros határideig.

Nem a nép ópiuma!

A kabuli rezsim főleg az öböl menti iszlám államok, kivált Szaúd-Arábia pénzügyi alamizsnájára számít.

A kiéhezettett gazdaság ezer sebből vérzik. A húsba vágó élelmezési válság mellett hosszú távú beruházásokra vár az úthálózat, az egész infrastruktúra – az energiaellátástól a távközlési hálózatiig. Az általános szegénység a népesség több mint négyötödét érinti, a munkahelyek 85 százaléka nem látszik biztosítottnak. Egyszóval továbbra is csak a bizonytalanság biztos.

Mindebből következően a határon kívül és belül is óriásira nőtt a kényszerűen földönfutók száma, akiknek hullámai középtávon az európai határokig sodródhatnak. Ennek fő teherviselője – akár a szovjet katonai jelenlét idején – a két nagy szomszéd, Pakisztán és Irán volt. De az egész közép- és közel-keleti térség konfliktusai elől nyugat felé menekülők miatt Törökország is kiteheti a „megtelt” táblát. A szomszédos közép-ázsiai posztszovjet köztársaságok – néhol orosz katonai segítséggel – igyekeznek „elhatárolódni” a növekvő iszlamista fenyegetéstől és attól, hogy az afgán kábítószer-kereskedelem legfontosabb tranzitútonaivá váljanak.

Mert hiába ígérték a tálibok – egyébként nem először! – a máktermesztés és az ópiumtermelés letörését, a világ heroinellátásának forrásvidékét 85 százalékban itt kell keresnünk. A nyugati katonák, megjelenésük után, kezdetben még megpróbálkoztak a mákföldek fölperzselésével, majd a helyi hadurak ellenállásába ütközve, inkább igyekeztek megalkudni azok korlátozott létével, a csempészatok valamelyes kontrolljával. Hiszen ne feledjük, hogy a végtermék, a heroinfogyasztás és az ebből származó gondok megszenvedője éppen a „fejlett világ”.

A klímaturó mákot egyre kiterjedtebb területeken termesztik. Bár az ebből származó hasznót a kereskedőhálózatok, feldolgozók és drogcsempészek fölzik le, a munkálatokat végző parasztoknak így is hagyományosan sokszor nagyobb jövedelmük származhatott ebből, mint ha – a sáfránytól a gránátalmáig – más kultúrákkal próbálkoztak volna. Így van ez hosszú ideje.

A kés nem vágja el a saját nyelét

A tálibok nem véletlenül ígérték, hogy hatalomra jutásuk révén béke köszönt majd az országra. Addig ugyanis túlnyomórészt az ő akcióik fokozták a feszültséget (öngyilkos merényletek, házilagosan készített robbanószerkezetek stb.). Csakhogy az új kabuli kormányban már éppen a legradikálisabbnak mondott szárnyuk, a Hakkani-hálózat viszi a prímet. Már a nyugati jelenlét alatt is az ő számlájukra írták a legvéresebb atrocitásokat. Mifelénk is ismert kifejezéssel egyfajta igazi radikális iszlamista „háttérhatalommá” váltak.

Fél éve viszont az egykori mudzsahedekből kinőtt szélsőséges szerveződés jelenlegi vezetője, az apja örökébe lépett Sziradzuddin Hakkani tölti be a belügyminiszteri tiszteket. Legközvetlenebb rokonai kulcspozíciókat kaptak a távközlési és informatikaitól a felsőoktatási tárca vezetőjéig. Többségük a rá kitűzött jelentős vérdíjjal régóta szerepel az amerikai FBI legkeresettebb bűnözőinek listáján.

Volt olyan hír is, hogy egyikük a kormány épületében szabályos ökölharcot vívott a tálibok korábbi katari főtárgyalójával, a mérsékeltnek mondott Baradar molla miniszterelnök-helyettessel. Orosz

jelentések szerint az elnöki palota, az Arg egy részét a Hakkani-hálózat vonta ellenőrzése alá, ide csak az ő külön engedélyükkel lehet belépni. Egyből felöltlik: lehet, hogy ez már Hakkanisztán? Pedig ahogy errefelé mondják: a kés nem vágja el a saját nyelét.

De akkor kik állhatnak az újabb véres merényletek mögött? Korábban a szélsőséges erők szinte egymást megelőzve igyekeztek magukra vállalni a felelősséget a „megtorló akciókért”. Tény, hogy Afganisztánban már a tálibok visszatérése előtt ismét megerősödött az „Iszlám Állam” terrorista hálózata. Miután kiszorították őket iraki vagy szíriai területeikről, sokan visszatértek. Mellettük a tálibok soraiban is akadtak, akik kormányzatuk ígért intézkedéseit túl puhának, megalkuvónak tartották, így csatlakozhattak ezekhez a még radikálisabb csoportokhoz. Hiába jelentette be az óév végén a hivatalos tálib szóvivő, hogy országukban már nem léteznek az „Iszlám Állam” vagy az al-Káida erői, a gyakori merényletek és robbantások az ellenkezőjéről tanúskodnak.

Az elégedetlenség pedig nőttön nő. A tálibok mérsékeltebbnek előfeltételezett kormányzata eközben semmit sem tart be eredeti ígéreteiből. Újabb országlásuk kezdetén bejelentették, hogy széles körű, befogadó, minden réteget magába foglaló kormányt alakítanak. Azóta is „ideiglenes” kormányukban női tárcavezető egy sincs. A kabinetbe végül szinte kizárólag szunnita pastunok kerültek – egy-két nemzeti kisebbségi jelentheti a gomblyukba kitűzött szegfűt. (Az Iráni Iszlám Köztársaság ezért máig sem ismeri el a tálib kormányzatot.) Az orosz sajtóban a táli-

bok valamennyi említésekor zárójelben hozzátesszük, hogy a föderációban betiltott szervezet. Ám Moszkvában, csakúgy mint Pekingben, többször megfordultak a kabuli kabinet képviselői. Mintha a Nagy Játzmát – akár új szereplőkkel – ma is színre vennék a világpolitika porondján.

Új közerkölcsök, régii közrendészek

A hatalomra jutó tálibok menten bejelentették, hogy újjászervezik a fegyveres erőket, a belbiztonsági szervezeteket, amibe elvárják az előzőekben szolgáltakat. Persze némi vallási átképzés után. Megtorlások nem lesznek. Ehhez képest a folyamat akadozik, az előző rendszer tisztjeivel tucatszám számolnak le.

Megígérték, hogy nem lesznek túlkapások, biztosítják az emberi és szabadságjogokat. Ám fölülbírálандónak sejtetett előző rezsimjükhöz hasonlóan durván korlátozzák a nők jogait. A hölgyek túlnyomó többsége nem dolgozhat, a lányiskolákat (az elemiken kívül) bezárták. „Átmeneti jelleggel” – hajtogatták szóvivőik, amíg biztosítják a fiúk és a lányok szigorúan elkülönített oktatását, az utóbbiak esetében kizárólag nőtanárok bevonásával. Csakhogy „az ehhez szükséges infrastruktúrát” meg kell(ene) építeni.

A szabad sajtó fokozatos bedarálása is a szebbik nem eltiltásával kezdődött. A női műsorvezetőket száműzték. Néhányan, kizárólag hajukat fedő hidsábban, maradhattak. Országszerte a korábban működött médiumok csaknem felét már tavaly bezárták. A női újságírók 84 százaléka munkanélkülivé vált. Az elmúlt hetekben megtiltották olyan szappanoperák és műsorok sugár-

zását a tévében, amelyekben női színészek játszanak. A sajtómunkások mindennapi gyakorlatának szabályozására életbe léptették „11 parancsolatukat”. A feldolgozandó témákat előre egyeztetni kell az illetékes minisztériummal, az elkészült anyagokat közzétételük előtt kötelező jóváhagyatni.

Néhol még abszurdabb intézkedésekkel tetézték a nemek egyenlőtlenségével kapcsolatos előítéleteiket. Lányok-asszonyok csak közeli férfi rokon kíséretében tehetnek meg 72 kilométernél (!) hosszabb távot Afganisztánban. Előírták azt is, hogy a sofőrök csak hidzsábot viselő nőt vehetnek föl, egyúttal felszólították az embereket, hogy ne hallgassanak zenét az autóban. A tánc és a zene már előző kormányzásuk idején is szigorúan tilos volt. Az iszlámba ütőköz „bálványok” gyanánt lefejezik a kirakati babákat, a korábbi sminzelt női reklámarcokat már a kezdet kezdetén lemázolták. A nőket jó pár tartományban a közfürdőkbe sem engedik be. Pedig a cudar téli hidegben a hammam volna az egyetlen lehetőségük, hogy meleg vízben megmosakodhassanak.

A helyi kisemberben újra felötlik: éretlen szőlőből is lehet még mazsola, de mazsolából szőlő – soha!

Minderről az „erények előmozdításáért és a bűn megelőzéséért” felelős minisztérium gondoskodik. Ennek

az erkölcsrendészetnek a martalócái már negyed századdal ezelőtt is a legdurvább eszközökkel toroltak meg minden kihágást. A régiúj Iszlám Emirátus eközben megszüntette a megbékélési és a parlamenti ügyeket felügyelő minisztériumot, fölöszlatta a 2006-ban létrehozott független választási bizottságot és a voksolás tisztaságáért felelős testületet. Semmi kétség, itt egyhamar nem fenyeget szabad választások „liberális flanca”.

Afgánok tömegei a lábukkal szavaznak. A külvilág egyelőre aggódik – és kivár. A létfontosságú segítség akadozik. Afganisztán beszorult a geopolitikai útkereszteződésbe. Irán és Pakisztán – akár a menekültek száma miatt is – fölöttébb óvatos. A szomszédos posztszovjet köztársaságok a radikális iszlám (és a kábítószerek) terjedésétől tartanak. A nagyhatalmak ugyan mindig is rendkívüli érdeklődést mutattak a mérhetetlen helyi nyersanyagok iránt, de a közbiztonság eddig lehetetlenné tette a kiaknázásukat.

Afganisztán magára maradt. De mi lesz az „otthonukba szakadt” tízmilliókkal? Lassan fél évszázada tartó áldatlan állapotok után marad a létbizonytalanság. A jelenlegi helyzet sem ígér nyugalmat, békességet. Ahogy a helyiek aggodalommal mondják: az öszvér akkor is ugyanaz marad, ha cserélik rajta a hámot.